

D 0210

Arkeologisk utredning

Rapport från Kulturhistorisk inventering inför projektering av vindpark i Sötterfällan

Bottnaryds socken, Jönköpings kommun i Jönköpings län

Eldrun arkeologi
& landskap

070-310 34 56 www.eldrun.se

2011 Anette Färjare

Innehåll

Administrativa uppgifter	2
Sammanfattning av resultatet.....	3
Bakgrund	3
Metod och genomförande	3
Metod.....	3
Förberedelse.....	3
Fältarbetet.....	4
Utredningsområdet	4
Resultat.....	5
Kulturlämningar.....	5
Sårbarhetsanalys	5
Beskrivningar och konsekvensbedömning	6
Bilagor.....	11

Administrativa uppgifter

Beställare: Svenska Vinbolaget AB
epost: info@svenskavindbolaget.se
adress: Box 253
291 23 Kristianstad
Telefon: 044-590 2070
www.svenskavindbolaget.se

Utförare: *epost:* anette@eldrun.se
mobil: 070-310 3456
adress: ELDRUN arkeologi & landskap,
Östermalmsvägen 1, 619 31 Trosa
www.eldrun.se

Fältarbetet genomfördes under sammanlagt 5 dagar juni-juli 2011. Rapportarbetet genomfördes under augusti -september 2011.

Belägenhet: Bottnaryds socken, Jönköpings kommun, Jönköpings län.

Fastigheter: Nackebo, Sötterfällan, Spexhult, Olsbo och Beth.

Inventeringen: ca 250 ha som inventerades under 5 fältdagar.

Registrering: FMIS-FältGIS shp/xml samt ArcGIS shp/dbf.

Referenssystem: SWEREF99TM

Fynd: Inga fynd har tillvaratagits.
Arkiv: Inget arkivmaterial har producerats.
Foto: Fotografier i rapport till ATA och som jpg-filer till beställaren. Foto även i FMIS.
FMIS: Nya lämningar har registrerats i FMIS.

Sammanfattning av resultatet

Den kulturhistoriska inventeringen omfattar delar av fastigheterna Nackebo, Sötterfällan, Spexhult, Olsbo och Bet i Jönköpings kommun. Utredningen kan konstatera att det finns flera forn- och kulturlämningar som berörs i och anslutning till utredningsområdet. Lagskyddade fornlämningar utgörs av gravar. I området finns också flera torpmiljöer och andra odlingslämningar som inte omfattas av samma lagskydd enligt kulturminneslagen. I de fall där kulturlämningar berörs oavsett antikvarisk status ger ELDRUN förslag på hur dessa ska hanteras. Dessa förslag ska ses som ett stöd för processen - beslutande myndighet och den som avgör både antikvarisk status och åtgärder i ärendet är länsstyrelsen i Jönköpings län

Bakgrund

ELDRUN arkeologi & landskap har på uppdrag av Svenska Vinbolaget AB utfört en frivillig arkeologisk utredning utan föregående beslut av länsstyrelsen inför en planerad vindpark i Sötterfällan, i västra delen av Jönköpings kommun i Jönköpings län. Utredningens syfte är att få kännedom om det finns redan kända eller hittills okända kulturhistoriska lämningar som kan komma att beröras av arbetsföretaget. Utredningen syftar också till att bedöma och belysa lämningarnas kontext och antikvariska status.

Metod och genomförande

Metod

Utredningen omfattar studier av historiska kartmaterial, annat arkivmaterial och litteraturstudier över berörda områden - framförallt arkeologiska rapporter och andra kulturhistoriska arbeten. Fältinventeringen utfördes under 3 dagar i juli genom en systematisk okulär inventering som kompletterades med provtagning eller stick med jordsond och observationer i vägskäring eller markberedningsskador.

Bakgrundskartor genom hela processen, även vid fältinventeringen, har varit fastighetskartan och rektifierade historiska kartor. Dokumentationen genomfördes med handdator och GPS i riksantikvarieämbetets FältGIS och på förekommande fall har lämningarna registrerats i FMIS (det digitala fornminnesregistret).

Förberedelse

Underlaget inför den kulturhistoriska inventeringen utgjordes av:

- Uttag från *FMIS* (Fornminnesinformationssystemet) Riksantikvarieämbetets digitala register över kulturlämningar där de kända forn- och kulturlämningarna är registrerade.
- Uttag från Skogsstyrelsens Skog och Historia skikt i *Skogens källa*.

- Studier av historiska kartor över området innefattade byarna Gullered, Backen, Stora Höghult och Ekesbo i Gullereds socken samt Tuskan i Liareds socken.
 - Småskaliga kartor: Ekonomiska kartan från 1962, år, häradsekonomiska kartan från
 - Storskaliga kartor: Geografisk avmätningar 16-1800-talen, storskifteskartor 17-1800 talen, laga skifteskartor 18-1900-talen samt utvalda övriga karteringar från 17-1900-talen.
- Arkiv- (Antikvariskt topografiska arkivet – ATA) och litteraturstudier över det aktuella området och närliggande områden. Huvudsakligen äldre inventeringar och arkeologiska arbetsföretag genomförda av riksantikvarieämbetet och läns museer.
- Kontakt och information av hembygdsföreningen.

Fältarbetet

- Fältinventering har genomförts efter arkiv- och kartgenomgång. De historiska kartorna har rektifierats och tagits med som underlag i FältGIS på handdator med GPS.
- Tidigare kända kultur- och forn lämningar som ligger inom någon av ytorna har återbesökts.
- Samliga nyttillkomna lämningar har dokumenterats och bedömts enligt riksantikvarieämbetets direktiv. Samtliga lämningar har dokumenterats enligt samma principer oavsett ålder och status.
http://www.raa.se/cms/fornsok/for_yrkesanvandare/manualer.html
- Kulturlämningar som ej är i bruk har registreras och redigerats i FältGIS samt registreras/laddats in i FMIS
- Lämningarna har fotograferas.
- Samtliga lämningar levereras digitalt som shape-dataset(SWREF 99 TM) till uppdragsgivaren.

Utredningsområdet

Bottnaryds socken ligger väster om Jönköping. Det är en höglänt mossrik skogsbygd med sjöarna Stråkern och Nässjön i norra gränsen och Dummemosse i öster. Socken utgör vattendelare mellan Tidan i norr och Nissan mot söder. Den dominerande jordarten utgörs av morän.

Själva undersökningsområdet utgörs av Hålbäcken som en dalgång i mitten. Bäckens är omgärdad av ett tydligt nord-sydligsträckande höglänt bergslandskap (över 300 m.ö.h.) med mellanliggande moränmark, delvis med tät vegetation av yngre skog och sly. De delar av området som har avverkat eller skogsplanerats är markberett.

Denna del av nordvästra Småland (Jönköpings län) utgör Mo härad. Häradet tillhörde tidigare Västergötland och är fortfarande en del av Skara stift och socknen kännetecknas av gränsland mellan Småland och Västergötland, Bottnaryds socken har medeltida ursprung med första benämning under tidiga hälften av 1300-talet (*Bottnartorp1335, Bothnarydh1346*). Nackebo (norra delen av utredningsområdet och Älgaryd (öster om utredningsområdet) utgjorde fram till 1550 egna socknar som uppgick i Bottnaryd.

Både lämningarna och ortnamnsformerna (-ryd) indikerar att bygden bröts sent, omkring övergången mellan järnålder och medeltid. Byarna är enstaka och istället dominerar ensamgårdarna i Bottnaryd. Odlingsmarken i det karga området gav små skördar som kompletterades med inkomster från skogen. Det nu aktuella utredningsområdet berör framförallt det som varit bygdens utmarker sedan lång tid tillbaka.

Resultat

Kulturlämningar

Tidigare kända kulturminneslokaler som ligger inom utredningsområdet besöktes och fotograferades.

18 nya lokaler med kultur- eller fornlämningar hittades och dokumenterades och registrerades i FMIS. Dessa utgörs av: 1 torp sannolikt torp, 15 röjningsröseområden och 2 gravar.

20-tal övriga objekt (huvudsakligen enstaka röjningsrösen) beskrivs och i förekommande fall förslås hur dessa kan hanteras vidare i processen.

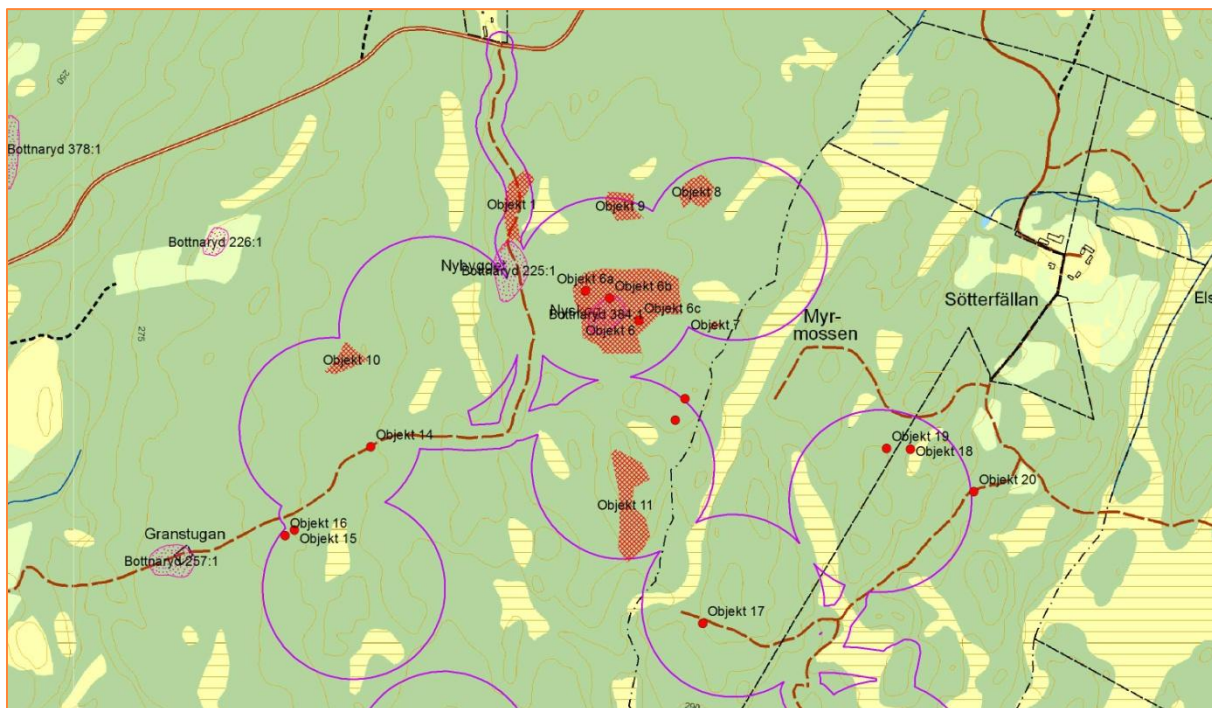
Sårbarhetsanalys

Det aktuella området består huvudsakligen av en utmarksmiljö som till delar och under flera perioder präglats av jordbruk, både under historisk tid och sannolikt även förhistorisk tid. Denna typ av kulturmiljöer är tämligen frekvent i Jönköpings län.

Sårbara är framför allt de fasta fornlämningarna (fossila åkrar och gravar), för vilka särskild lagstiftning gäller. Detsamma gäller de pedagogiskt värdefulla torplämningarna. Kulturmiljöpåverkan kan ske direkt genom markingrepp eller indirekt genom visuell påverkan. Upprätthållande av kulturhistoriska lämningars eller miljöers vetenskapliga värde förutsätter att inga ingrepp görs i dem. Upprätthållande av pedagogiskt värde förutsätter att lämningarna och miljöerna skyddas från nya anläggningar som starkt avviker från kulturmiljöerna. Det finns olika sätt att avvärja kulturmiljöpåverkan, t.ex. genom avstånd eller att man lämnar vegetationsridåer.

Beskrivningar och konsekvensbedömning

Beskrivningarna börjar norrifrån. Nordligaste delen av vindparken berör de allra flesta kulturmiljöerna. Området synes vara flitigt utnyttjat och flera röjningsområdet med olika tidsdjup finns.

Norra delen av den föreslagna vindkraftsparken projekt Sötterfällan.

Objekt 1, Bottnaryd 225:1, torpet Nybygget med röjningsröseområde. Övrig kulturhistorisk lämning.

Bebyggelselämningar, 175x50 m, bestående av en husgrund och ett 10-tal röjningsrösen. Husgrunden är 5x4 m med stenfundament av tuktad natursten och en spismursrest längs den NNV väggen. I husgrunden står två stora granar. Tomten markeras av en röjd gräsbeväxt yta, delvis öppen, med flera stora lövträd. Torpet kallas också Bullebo. Runt om torpet är ett 10-tal större om mindre röjningsrösen.

Under besiktningen 2011 utökades röjningsröseområdet som tillhör torpet längre mot N längs vägen. I skogen är ytterligare 10-15 talet röjningsrösen 3-4 m diam och 0,7-1,2 m h av 0,15-0,4 m st stenar. Röjningsrösen ligger längs med vallar eller terrasskanterna mot N.

Torpet är väl känt och är tämligen orört och har därför ett högt pedagogiskt värde. Objektet ligger runt den befintliga vägen och om vägen inte behöver förstärkas bör objektet kunna undvikas helt.

Objekt 6, Bottnaryd 384, torpet Nyskog, med kolbotten, röjningsröseområden och odlingslandskap. Övrig kulturhistorisk lämning.

Bebyggelselämningar, bestående av en husgrund, och röjningsrösen. Husgrunden (objekt 6b) är 6x4 m (Ö-V) med stensyll av tuktad natursten och spismursrest längs med NNÖ väggen. I husgrunden växer enstaka granar och en matta av harsyra. Runt torpet och mot den fortfarande öppna ytan i Ö är 20-25 röjningsrösen av olika storlekar. Mestadels 2,5-4 m diam och 0,7-1 m h av 0,15-0,35 m st

stenar. Några är mindre och flackare. I områdets SÖ-del ligger röjningsrösen glesare och blir flackare och mindre. I NO och den fortfarande öppna delen av området de största röjningsrösen längs kanterna. Den norra kanten av den öppna ytan kunde inte kontrolleras p.g.a. skyfall.

Till lämningen är sannolikt också **objekten: 8-9 som alla är gamla åkerytor** med röjningsrösen. Idag kraftigt övervuxna med ormfräken. Dessa berörs inte omedelbart av vindkraftverksetableringen och bör kunna undvikas helt.

Torpet som också kallas Sågen byggdes på 1880-talet. På häradsekonomska kartan markerat som en skattlagd lägenhetsbebyggelse. Inom det markerade området är flera olika tidskikt i odlingslandskapet. Nordöstra delen är yngst och fortfarande delvis i bruk.

Väl känd bebyggelselämning som är samlad och orörd och med flera synliga tidsskikt. Området har stor pedagogiskt värde. Möjligen kan en justering av vindkraftverket göras för att undvika området, men fortfarande kommer vindkraftverket att påverka lämningens visuella bild. Området är på intet sätt avgränsat inför en sådan eventuell justering varför ELDRUNs bedömning är att objekt 6 kräver ytterligare insatser såsom t.ex. avgränsning, kartering och dokumentation.

Objekt 7, röjningsröseområde,, Fast fornlämning.

Röjningsröseområde, 50x30 m, bestående av 5 röjningsrösen, 1,5-2,5 m diam och 0,45 m h av 0,15-0,3 m st stenar. Nästan helt övermossade rösen på liten sandig moränhöjd mellan träskmarker. Form och läge motiverar fornlämningsstatus.

Objektet berörs inte direkt av exploateringen men fornlämningar och dess miljö skyddas av kulturminneslagen. Beslut om skydd eller eventuell arkeologisk åtgärd bedöms och bestäms av länsstyrelsen.

Objekt 11, fornåkrar med röjningsrösen. Övrig kulturhistorisk lämning.

Fornåkrar, 220x20-70 m (N-S), bestående av röjda ytor och röjningsrösen. I nordliga höglänta delen är små flacka röjningsrösen 2-3 m diam och 0,25-0,4 m h av 0,15-0,3 m st stenar. Längre ut mot kanterna är röjningsrösen större och i den östra kanten är ett par långa rösen. Stora delar av framförallt den västra och södra delen är idag överväxt med ormfräken. Vegetationen gör det omöjligt att se formelement. Området kan vara större mot väster.

Berörs av vindkraftverk och tillfartsvägar. Objektet har avverkats men i övrigt orört. Bör bedömas tillsammans med objekt 6 och därför undvikas vid anläggandet.

Objekt 12 och 13. röjningsrösen. Övrig kulturhistorisk lämning. Enstaka röjningsrösen intill fuktig mark. P.g.a. det myckna regnandet är stora delar av marken vattensjuk och vissa delar kan inte inventeras eftersom marken inte bar.

Berörs inte direkt av vindparksetableringen och bör kunna undvikas.

Objekt 10, röjningsrösen. Övrig kulturhistorisk lämning.

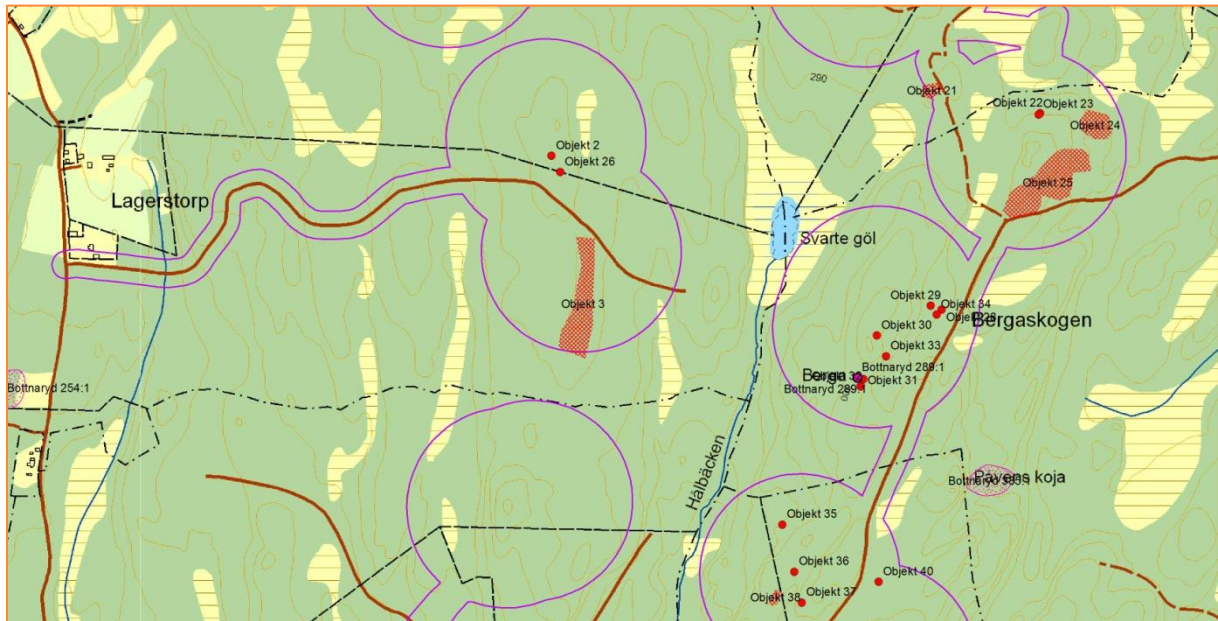
Berörs inte direkt av vindparksetableringen och bör kunna undvikas.

Objekt 14-19, röjningsrösen och gropanläggning. Övrig kulturhistorisk lämning.

Berörs inte direkt av vinparksetableringen och bör kunna undvikas.

Objekt 20, röjningsröse. På sydöstra sidan av vägen är liten åkeryta.

Berörs inte direkt av vinparksetableringen och bör kunna undvikas.

Objekt 21. Röjningsröseområde. Fast fornlämning. Röjningsröseområde, 50x30 m (ÖNÖ-VSV) bestående av 5-7 röjningsrösen 1,5-2,5 m stora och 0,35 m h av 0,15-0,3 m st stenar. Rösena ligger med ett inbördes avstånd av 5-20 m. Området ligger på en mindre sandig avsats intill fuktigare marker i N.

Berörs inte direkt av vinparksetableringen men ligger på västra sidan om en befintlig väg som måste förstärkas. Området bör kunna undvikas.

Objekt 22,23 röjningsrösen, Övrig kulturhistorisk lämning. Röjningsrösen, 2,5-3 m stora och 3,5 m h av 0,1-0,4 stora stenar. Rösena ligger intill fuktiga marker. Området är vattensjukt och svårinventerat av det myckna regnandet.

Objekt 24 och 25, fornlämningar med röjningsrösen. Övriga kulturhistoriska lämningar. – Bevakas. Starkt överväxt av ormfräken. Svårinventerade. Tillhör sannolikt 1800-talets expansionsfas. I S delen är lämningar som kan ha en annan antikvarisk status.

Berörs av vindparksetableringen. Om det inte går att undvika lämningarna bör dessa åtminstone karteras och avgränsas. Södra delen bör kontrolleras ytterligare vid en fördjupad särskild arkeologisk utredning som i så fall beslutas av länsstyrelsen.

Objekt 2, röse, förhistorisk grav. Fast fornlämning. Röse, runt, 4 m diam och 0,5 m. Delvis övermossad fyllning av 0,35-0,5 m st stenar. Beväxt men en stor björk. Ligger på avsats på högsta punkten av bergsås. Delvis hällmark, skogsmark (lövsly).

Både objekt och miljö skyddas av kulturminneslagen. Kräver sannolikt arkeologiska insatser vid etablering.

S om är

Objekt 26, röse? osäker antikvarisk status. Området helt överväxt av metershöga ormfräken och svårinventerat. Anläggningen ligger i gräns mellan ägor och kan alltså ha en annan funktion. Området har flera stensamlingar som bör kontrolleras vid fördjupad inventering.

Fornlämningsstatus bör fastställas vid särskild arkeologisk utredning som i så fall beslutas av länsstyrelsen.

Objekt 3, röjningsröseområdet, torp?. Övrig kulturhistorisk lämning. Röjningsröseområde, bestående av 20-tal röjningsrösen. Ett par större i södra delen är 6 m diam och 0,7 m h av intill 0,5 m stor stenar. I N delen ligger rösen i kanten och i skogsmarken med en gräsbeväxt skogsplantering i slänten i öster. Dessa är 1,5-3 m stora och 0,2-0,45 m h av 0,1-0,35 m st stenar.

Berörs av vindparksetableringen. Om det inte går att undvika lämningarna bör dessa åtminstone karteras och avgränsas. Sannolikt fortsätter lämningen mot S och SÖ ut ur etableringszonen.

Objekt 27, Bottnaryd 289:1 torpet Berga, objekt 28-34, gränsmärk och röjningsrösen. Övrig kulturhistorisk lämning. Bebyggelselämningar, 70x60 m (NNÖ-SSV) är 1 husgrund (5x4 m) med spismursrest, 1 uthusgrund samt enstaka röjningsrösen.

Miljön berörs av vindparksetableringen men lämningarna bör kunna undvikas.

Objekt 35, kojgrund. Övrig kulturhistorisk lämning. Kojgrund?, bestående av en spismursrest? 2x2 m och 0,6 m. Runt om är en möjlig gropanläggning 4x4 m och 0,35 m dj. Markberett hygge.

Berörs inte direkt av vindparksetableringen. Bör kunna undvikas.

Objekt 36, stenformation. På den ekonomisk kartan från 1962 står namnet Berga på denna plats. Här finns endast denna stenformation som sannolikt inte utgör någon lämning.

Objekt 37, Stensättning? Eventuellt röjningsröse. Bevakas – oklar antikvarisk status.

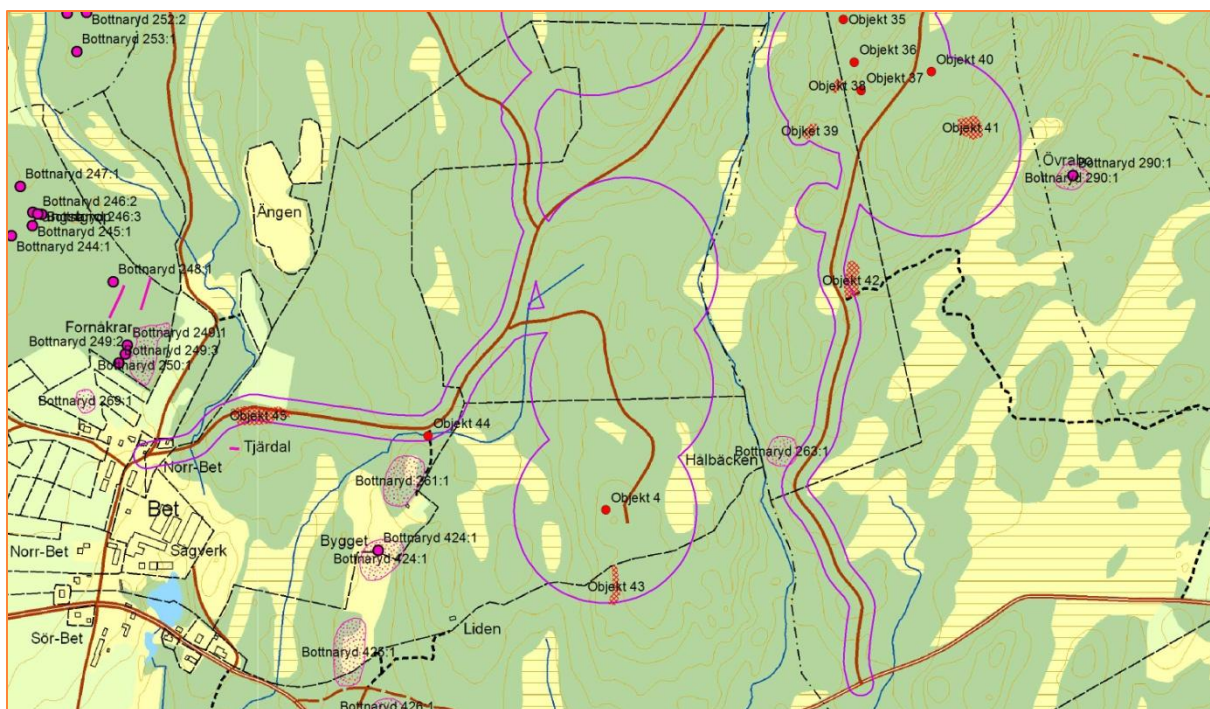
Objektet kan vara en fast fornlämning som är skyddad av kulturminneslagstiftningen. Detta bör fastställas vid särskild arkeologisk utredning som i så fall beslutas av länsstyrelsen.

Objekt 38 och 39, röjda ytor. Övrig kulturhistorisk lämning. På åsryggen och avsats är 30x30 m stora röjda och gräsbeväxta ytor.

Bör undvikas vid etableringen av vindkraftsverket.

Objekt 40, röjningsröse. Övrig kulturhistorisk lämning. Röjningsröse 2,5 m st och 0,3 m h. Enstaka röjningsröse intill en stig.

Berörs inte direkt av vindparksetableringen och bör kunna undvikas.

Objekt 41, röjningsröseområde. Övrig kulturhistorisk lämning. Röjningsröseområde, 50x40 m (Ö-V) med 10-tal röjningsrösen. Dessa är 1,5-3 m stora och 0,2-0,45 m h av 0,1-0,35 m st stenar.

Bör undvikas vid vindkraftsverkets etablering.

Objekt 42, röjda ytor och röjningsrösen. Övrig kulturhistorisk lämning

På höjdens slänt är röjda ytor med röjningsrösen, och gropanläggningar och nedanför i S är röjningsrösen.

Bottnaryd 263:1 torplämning. Övrig kulturhistorisk lämning.

Bebyggelselämningar, inom en yta av 70x70 är en husgrund och sentida röjningsrösen.

Båda objekten ligger intill befintlig väg och bör kunna undvikas helt.

Objekt 4, Röse (förhistorisk grav). Fast forn lämning. Röse, runt, 5,5 m diam och 0,6 m h.

Övermossad fyllning av 0,15-0,35 m st stenar. Grop i mitten 1,5 m diam. Beväxt med smågranar. Gammal myrstack i öster. N om är omstökat och bökgigt. Möjligen finns här röjningsrösen?

Belägen på Ö kanten av högsta punkten av bergrygg (N-S). Delvis hällmark. Skogsmark (barrskog).

Både objekt och miljö skyddas av kulturminneslagen. Kräver sannolikt arkeologiska insatser vid etablering. N om lämningen är bökgigt och omstökat.

Objekt 43, röjningsröseområde. Övrig kulturhistorisk lämning-Bevakas.

Röjningsröseområde, 90x20 m bestående av 7 röjningsrösen, 3-4 m st och 0,2-0,3 m h av 0,2-0,4 m st stenar. Ett par av anläggningarna är gravlika.

Bör undvikas vid vindkraftsverkets etablering.

Objekt 44. Vägen till torpen. Röjningar och dikningar.

Ligger vid befintlig väg och ska visas hänsyn. Bör kunna undvikas om vägen måste förstärkas.

Objekt 45, Odlingslämningar intill befintlig åker/ängsslåtter. Övrig kulturhistorisk lämning.

Röjda ytor och röjningsrösen. Rösena är 3-5 m st och 0,5-0-9 m h av 0,2-0,6 m st stenar. Området ligger i anslutning till öppen slåttermark som fortfarande delvis är i bruk.

Ligger vid befintlig väg och bör undvikas vid arbetsföretaget.

Bilagor

Till rapporten finns följande bilagor

Rapportbilagor

Fotobilaga. Bilderna har namngivits med objektnummer eller fmis-nummer, namn (torpen) och lämningstyp.

Digitala bilgor

Shape - Två shape-dataset (punkt och yta) över berörda kulturlämningar i SWEREF 99 TM-projektion.

Foto. Bilderna har namngivits med objektnummer eller fmis-nummer, namn (torpen) och lämningstyp.

Trosa den 10 september 2011

Anette Färjare

ELDRUN arkeologi & landskap